

Hristo Hristov, *On-Dokuzuncu Yüzyıl ile Yirminci Yüzyılın Başında Makedonya'da Toprak Sorunu* (Agrarnite Otnoşyeniya v Makedonya prez XIX b. i Naçaloto na XX v.) Sofya Bulgar Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü), 1963, 213 s., 1.46 leva.

Doç. Dr. Türkkaya ATAÖV

On-dokuzuncu Yüzyıl ile Yirminci Yüzyılın başında Makedonya'da toprak sorunu 1912 Balkan Savaşına kadar süren Türk siyasal egemenliğinin yarattığı koşullara bağlıdır. Feodal çiftlik düzeninin Yirminci Yüzyılın başında da yaygın oluşu toprak sorununun belkemiğini teşkil eder. Bulgar ve Yunan kaynaklarına olduğu kadar, yerli Osmanlı belgelerine dayanan bu araştırmanın ön-sözü, konunun önemine dikkati çektikten sonra, kullanılan kaynakların eleştirici bir gözle değerlendirmesini yapmaktadır.

Birinci Bölüm On-Dokuzuncu Yüzyılın ortasına kadar Makedonya'da toprak ağalığı niteliğindeki çiftlik sahipliğinin çıkışı ve yaygınlaşmasıyla ilgilidir. Bu bölümün ilk parçası Osmanlı Feodalitesinin genel özelliklerini ele almakta, birtakım şekillerin de yardımıyla askerî feodalitenin görünümünü anlatmaktadır.

İkinci parça Osmanlı devletine hizmete bağlanmamış büyük çiftliklerin nasıl meydana geldikleri üstünde durmakta, Bitolja kadı sicillerinden edinilen bilgi Sofya, Selânik, Vereca ve Naoussa kadı sicilleriyle karşılaştırılmaktadır. Görünüşte toprak serbest ticarete satılıp alınmıyor, feodal beyin birtakım hizmetlerine karşılık veriliyordu. Feodal bey ya da o toprak üstünde çalışan köylüler toprağın sahibi de görünmüyorlardı. Mir'î denilen topraklar hukuken devletindi. Ama devletin kendi de merkezî büyük bir feodal devletti.

On-altıncı ve On-Yedinci Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda basit emtia üretiminin gelişmiş olması ve kapitalizmin ortaya çıktığı Batı Avrupa ile ticaret ilişkilerinin yoğunlaşması Osmanlı askerî-feodal sistemini yavaş yavaş zayıflatarak, hizmet dışında feo-

dal toprak sahipliğine yol açtı. Geleneksel olarak ekilenlerin dışında, Makedonya'da pirinç, pamuk, tütün ve haşhaş gibi şeylerin ekimine de başlandı. Bu ekim satış ve kâr amacıyla yapıldığından, toprak sahipliği feodal sınıf ve ticaret yapanlar için önemli bir gelir kaynağı durumuna geldi. Toprak üstünde sahiplik haklarının genişlemesi ve hizmet dışında feodal sahiplik kurumu böyle gelişti.

On-yedinci ve On-Sekizinci Yüzyılların kadı sicillerinin incelenmesi Makedonya'da da büyük toprak sahipliğinin geliştiğini göstermektedir. Büyük çiftliklerin şu üç yoldan biri sayesinde meydana geldiği anlaşılmaktadır: (a) toprağın, devlet sahipliğini ortadan kaldırmadan, gelişen ticarete kullanılması, (b) ticaret yapan sermaye sahibi kişilerin köylüleri daha fakir düşürmeleri; (c) nüfuzlu ve zengin Müslümanların köydeki ortak özel ya da kullanılmayan toprakları ele geçirmeleri. Büyük feodal çiftliklerin meydana gelişlerinde bu üç yoldan faydalandığına dair, araştırmada birçok somut örnek vardır.

Bu tip çiftliklerin yoğunlaşması On-Sekizinci Yüzyılın sonu ile On-dokuzuncu Yüzyılın başında en üst noktasına erişti. Bu yıllarda Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa'daki topraklarında büyük feodal karışıklıklar çıkmış, büyük ağalar yeni yeni topraklara el koymayı denemiş, bunun sonucu olarak başka yerlere bir köylü göçü başlamış ve boşalan topraklar gene bu büyük toprak sahiplerine kalmıştı. Kitapta büyük toprak ağalarının zor ve şiddet kullanılarak mülk edinmelerine örnekler verilmekte, özellikle Cenneli Ali Paşa'nın zorbalıkları üstünde durulmaktadır.

Birinci Bölümün üçüncü parçası eski askerî feodal toprak sahipliğinin zayıflaması ve yeni tip büyük feodal çiftlik sahipliğinin ortaya çıkışıyla bu ikincisinin yalnız sipahi sisteminin değil, vakıfların bile içine nüfuz edişini anlatmaktadır.

İkinci Bölüm çiftlik sahipliğinin ekonomik niteliği ile çiftlikte çalışan köylüler ve reyanın durumuyla ilgilidir. Çiftliğin feodal toprak sahipliği sistemi içindeki yeri de burada sözkonusu edilmektedir. Köylülerle yeni çiftlik sahipleri arasındaki ilişkiler gene köylüler sipahiler arasındaki ilişkilerle karşılaştırılarak incelenmektedir. (Bu arada, mir'î topraklar hâlâ devlet sahipliğindedir.) Büyük çiftliklerde çalışan köylülerin durumu başka yerlerde çalışan reyadan çok daha kötüdür.

Osmanlı İmparatorluğundaki tarım ilişkileri alanındaki bu değişiklikler ifadesini 1858 toprak kanununda buldu. Makedonya'da

ki çiftlik sahipliği sorununun daha geniş bir çerçeveye içine oturabilmesi için bu yeni kanun ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Yazar bu kanunu kapitalizmin gelişmesinin bir sonucu olarak değerlendirmemekte, böyle kabul etmemektedir.

Araştırmacı çiftliklerin kuruluş yerleri, dağılımı ve çalışan köylülerin nerelerden geldikleri hususlarında da ilginç ayrıntılara girmekte, çiftliklerin, emtia üreten ve satışa dayanan birimler olarak, kent ve kasabalar yakınlarında kurulduklarını, insan gücünün ise, yakın yerlerden olduğu gibi, uzak köylerden de geldiğini belirtmektedir.

İkinci Bölümün üçüncü parçası çiftliklerde üretim metodu ve ticaret yapanların ve tefecilerin daha da nüfuz sahibi durumuna emeğin niteliği konularına eğilmekte, kullanılan teknik ışığında köylünün durumunu incelemektedir.

Üçüncü Bölüm On-dokuzuncu Yüzyılın ikinci yarısıyla Yirminci Yüzyılın başında Makedonya'daki toprak ilişkilerine ayrılmıştır. 1860 - 1870'lerde feodal sömürü ve başkanın artmış olmasına dikkat çekilmekte ve 1877 - 78 Osmanlı-Rus savaşında buradaki halkın davranışlarının bir yorumu yapılmaktadır. Yazar çiftliklerin basit emtia üretimi düzeyinde kalarak, modern kapitalist çiftliklere dönüşmeyişi üstünde de durarak, birçok çiftlik sahibinin borçlanmaları ve sonunda çiftliklerini satmak zorunda kalışlarına da dikkati çekmekte, böylece sahipliğin değişmesi sonucu toplumda gelişlerinin hikâyesini anlatmaktadır. Yunanlı, Eflâk ya da Buğdanlı ve Bulgar çiftlik sahiplerinin bu sıralarda ortaya çıkardıkları anlaşılmaktadır.

İlkel üretim metodlarının iç ve uluslararası piyasada fazla kâr sağlamamalarının bir sonucu da köylü sömürüsünün daha da arttırılması olmuş, bu sömürü devlete ait yerlerde de fazlalaşmıştır. 1870'lerde iç sınıf çatışmaları ve ulusal kurtuluş hareketlerinin hızlanması, işte, bu döneme rastlamaktadır. 1877 - 78 savaşı sırasında Makedonya'daki sınıf sömürüsünün de en üst düzeye eriştiğine dair kanıtlar vardır. Buna rağmen, bir çok Müslüman çiftlik sahibi iflâsa sürüklenmekte devam etmiş ve toprakları Hıristiyan ve Yahudilerin eline geçmişti. Bazı taprakların, emek gücü yokluğundan ötürü, terkedildiği bile oluyordu.

Dördüncü Bölüm toprak sorununun ulusal kurtuluş mücadelesiyle ilişkisine ayrılmıştır. Yazar On-sekizinci Yüzyılda Makedonya'da Bulgar tüccar ve zanaatkâr sınıfının öteki Bulgar bölgele-

rinden daha hızla geliştiğini söylemekte, Bulgar ulusal uyanış hareketinin ilk kıvılcımlarının da Makedonya'da görüldüğünü, fakat daha sonraki dönemde bir yavaşlamanın da göze çarptığını eklemektedir. Yazar bu durumu feodal çiftlik sahipliğiyle ilişkili görmekte ve feodal statüde olmayan topraklarda çalışmakta olan reayanın ulus bilinçinin daha iyi teşekkül ettiğini somut örneklerle anlamaktadır.

Gene bu bölümde çetnik (gerilla, çetesi) hareketinin doğuşu anlatılmakta, bunların Ayastafanos ve Berlin muahedeleri sırasındaki eylemi değerlendirilmektedir. Bu arada, Struma ve Mesta nehirleri civarındaki olaylarla Kresna-Razlog ayaklanmalarına yer ayrılmıştır. Araştırma Makedonya-Edirne Devrimci Örgütü (VOMRO)'nun programındaki toprak konusu ve bu yoldaki eylemi üstünde de durmakta, İlinden Ayaklanmasındaki köylü katkısını belirtmektedir.

Dördüncü Bölümün en son parçası 1908 hareketinden sonraki toprak kavgalarına ayrılmış olup, göçmen sorunu da ele alınmıştır.

Osmanlı İmparatorluğuyla Balkan ülkeleri arasındaki çelişler Makedonya sorununu bölgesel ya da bir «iç» sorun olmaktan çıkararak bütün Avrupa'nın ilgilendiği uluslararası düzeye çıkardı. 1908'den sonra Balkan burjuvazisi ve onlarla ittifaka giren yeni çevreleri bu konuda belirli bir tavır takınırken, Makedonya toplumunun içindeki devrimci kanat da ulusal kurtuluş mücadelesini daha ileri bir noktaya götürme yolunu seçti. Osmanlı egemenliği son bulduğu zaman yeni çatışma bu iki kuvvet, bu iki sınıf arasında başladı. Bu çatışmanın sonucu da devrimci kanat yararına oldu.